

JUNAK IN VODJA

VANJA HUZJAN

V prispevku pojasnimo razliko med junakom, ki ga opredeljuje etično dejanje, in vodjem ali slavno osebnostjo, ki ga opredeljuje herojski mit, analiziramo razmerje med vodjem in množico ter skušamo zagovarjati tezo, da je vodja navadno narcistično strukturirana osebnost. Teoretsko izhodišče je freudovska psihoanaliza.

Ključne besede: junak, herojski mit, vodja, množica, narcistično strukturirana osebnost

The article explains the difference between a hero, who is defined by an ethical act, and a leader or a celebrity, who is defined by a heroic myth. It analyzes the relationship between the leader and the crowd and tries to defend the thesis that the leader is usually a narcissistically structured personality. The theoretical starting point is Freudian psychoanalysis.

Keywords: hero, heroic myth, leader, crowd, narcissistically structured personality

UVOD: JUNAK IN JUNAŠKO DEJANJE

Poskus opredelitve pojma junak je svojevrstna zagata. Z gotovostjo lahko trdimo, da ni enopomenski. Besednjak slovenskega knjižnega jezika za pojem junaka navaja pet pomenov (SSKJ). Z gotovostjo lahko trdimo tudi, da junak ni vsakdo. To še ne pomeni, da vsakdo ne more postati junak. V zborniku *Heroji in slavne osebnosti na Slovenskem* (Jezernik 2013) in tematski številki *Traditiones* z naslovom *Leaders and Heroes of the Nation* (Fikfak 2014a) se pojmovno prekrivajo, razširjajo in ožijo naslednji pojmi: junak, heroj, véliki mož ali velmož, slavni junak, pomembnež, vodja, oče (naroda), zgodovinska, javna in slavna osebnost ter (npr. glasbena, filmska) zvezda. Zgodi se, da je literarni junak (Ivan Cankar v zbirki črtic *Moje življenje*) hkrati véliki mož literature. Junaki so, kot lahko razberemo v obeh omenjenih delih, vedno junaki nečesa: dela, boja (za svobodo), vojne, revolucije, naroda itn. Junaki (za nas) pa so lahko hkrati antijunaki, zločinci, razbojniki (za druge), na primer t. i. dobri razbojniki. Opisuje jih Eric Hobsbawm (2015), ko piše o bojevnikih za šibke proti močnim, o razbojnikih, ki so si prizadevali za pravico v vladavini krivice. Z ambivalentno¹ noto so pomembna sestavina pripovedi ciklizma nekdanj t. i. ljudske, danes t. i. popularne kulture.²

¹ V analizi konstruiranja generala Anteja Gotovine kot heroja je Tomislav Pletenac ugotovil, da je bil general Gotovina »za del prebivalcev povezan s hajduško tradicijo, ki je sama po sebi ambivalentna, saj je hajduk na eni (uradni) strani interpretiran kot razbojnik, na drugi pa, glede na to, da je bila oblast na Balkanu vse do konca prve svetovne vojne tuja, tudi kot bojevniki za svobodo« (Pletenac 2014: 122).

² Več o filozofiji ciklizma v popularni kulturi Lunaček 2011 in 2008: 237–251.

Koncept junaka sestavljata nekdo, ki napravi junaško dejanje, in nekdo, ki mu ta znak pripne. Junaki so junaki nečesa za nekoga. Junak je junak šele: 1. po junaškem dejanju in 2. po priznanju. Pred dejanjem je lahko »kdor koli«, v dejanju skuša ohraniti dostojanstvo človeškega bitja, po dejanju lahko postane junak. Naše stališče je, da je junak (transgresiven)³ posameznik, ki je pripravljen žrtvovati lastno življenje, da bi rešil tuje. Je lahko »vsak kdo«, ki napravi junaško dejanje, tj., ki se zoperstavi moči v imenu (etične) dolžnosti, ne oziraje se na posledice. Junaško dejanje v prispevku imenujemo etično dejanje. Tu je primer:

Ko je Sully izbral transgresijo (»nori«, »nemogoči« pristanek na reki), je bolj sledil zakonu, kot pa če bi sledil protokolu in pristal na kakem bližnjem letališču. Ni hujše transgresije od sledenja zakonu. Ali kot je v Ruski hiši, posneti po romanu Johna le Carréja, dahnil britanski založnik Barley (Sean Connery), ujet v hladnovojne intrige: »Danes moraš razmišljati kot junak, da bi ravnal kot dostojno človeško bitje.« Da bi Sully ravnal človeško, je moral v trenutku »gona smrti«, ki je pri Freudu le sinonim za eksczesnost življenja, ravnati strašno, nečloveško, hja, pošastno, skoraj kot terorist. Drugače kot letalski inšpektorji, ki skušajo ta »trenutek«, ujeti z varne distance. Sully je v tistem trenutku doživel absolutno svobodo - in absolutna svoboda je trenutek, ko nimaš izbire. Tako, kot je ravnal, ni ravnal zato, ker bi imel možnost izbire, temveč prav zato, ker je ni imel. Tisto, kar se zdi nemogoče, se zgodi, ko nimaš izbire - v trenutku absolutne svobode. Svobodne odločitve so vedno strašne. (Štefančič 2016: 52–53)

Pilot Sully Sullenberger je leta 2009 zaradi okvare potniškega letala pristal na reki Hudson. Vsi potniki in osebje so preživeli. Clint Eastwood je to junaško dejanje letos posnel na filmski trak. Slovenski prevod izvirnega naslova filma *Sully v Čudež na reki Hudson* je ponesrečen; čudeži imajo namreč malo opraviti z junaštvom, čeprav se nam morda zdijo junaška dejanja nadnaravna, neverjetna, čudežna in herojska, torej delo nadčloveka oziroma pol boga pol človeka. Koncept čudeža je latentno, »na tiho«, povezan s konceptom morale, nikakor pa ne etike. Etično dejanje namreč ni moralno dejanje. »Moralnost zadeva simetrijo mojih relacij do drugih ljudi; njeno ničelno pravilo se glasi ‚ne stori mi tistega, kar ne želiš, da jaz storim tebi‘; etika pa, nasprotno, zadeva mojo konsistentnost s samim seboj, mojo zvestobo lastni želji« (Žižek 2007: 195). Kadar delujem moralno, sem v razmerju z drugimi le na način, da se vidim v njihovih očeh, in sem tako lahko zadovoljen s svojo dobroto. Kadar delujem etično, »storim, kar moram storiti, ker je to treba storiti, in ne iz moje dobrote« (Nav. delo: 196). Etično dejanje je tisto, ki ga napravimo izključno iz dolžnosti. Ni dejanje, ki bi bilo izvršeno v skladu z zakonom kot pravnim aktom ali v skladu

³ Transgresija ni nujni pogoj konstitucije junaka. Etično dejanje je lahko transgresivno ali ne. Nujni pogoj je, da je storjeno iz dolžnosti; lahko je tudi naključno v skladu z dolžnostjo ali v skladu z zakonom kot pravnim aktom, a to je nebitveno. Več o tem pišemo v nadaljevanju.

z dolžnostjo. Ne ozira se na dobro in zlo raznovrstnih moralnih ideologij. Ni nujno, da so t. i. dobra dela etična, in ni nujno, da so etična dejanja nujno dobra. Immanuel Kant je utemeljil svojo etiko na pojmu svobode in praktičnega zakona kot apriornega,⁴ ne na pojmu dobrega. Zanj je t. i. moralni čut *contradictio in adiecto*; če je »čut«, potem ne more biti moralen. Kantov pojem svobode implicira indiferentnost, hladnost srca, Lacanova (1980) interpretacija pojma svobodne izbire pa izsiljeno izbiro,⁵ čisto določenost v smislu »moraš, torej moreš«. ⁶ Etično dejanje je torej dejanje, ki ga izvršimo izključno iz dolžnosti, saj »v skladu z dolžnostjo lahko delujemo tudi zato, ker je to v skladu z našimi ‚patološkimi‘⁷ interesi, zato skladnost z zakonom ni nobeno jamstvo etičnega« (Zupančič 1993: 130).

Junak je bil poprej neznanec, šele junaško dejanje ga lahko napravi za slavnega ali velikega (junaka). Toda vsakdo, ki je ravnal iz dolžnosti, čeprav se njegovo dejanje morda ni ujemalo z zakonom kot pravnim aktom, ne postane nujno junak, veliki mož ali celo vodja, pogosteje mu to prej škodi, tako kakor npr. mitološki Antigoni (zaradi simboličnega pokopa brata, ki je sodeloval v protidržavnem boju, je bila obsojena na smrt) ali mladi vojakinji Chelsea Elizabeth Manning (Wikileaksu je posredovala množstvo zaupnih vojaških in diplomatskih dokumentov in zaradi vohunjenja proti državi jo je vojaško sodišče obsodilo na zaporno kazen) ali manj poznanemu junaku med junaki Januszu Korczaku (kot dolgoletni vodja sirotišnice v Varšavi je zavrnil svobodo in ostal s svojimi sirotami, ko so bili leta 1942 poslani iz geta v taborišče smrti).⁸ Pogosteje je pot obrnjena: vodjo se za nazaj ustvari za junaka, velikega, neustrašnega moža. Včasih prav smrt zaznamuje (mit) »pravega junaka«. Le mrtev junak je pravi junak, torej uporaben za konsolidacijo preživelih.

⁴ Sloviti Kantov kategorični imperativ oz. »temeljni zakon čistega praktičnega uma« se glasi: »Deluj tako, da lahko velja maksima tvoje volje vselej hkrati kot načelo obče zakonodaje« (Kant 1993: 33).

⁵ Strukturo te izsiljene izbire Jacques Lacan ponazoril z »Denar ali življenje!« (Lacan 1980: 281–282).

⁶ Kar nas spomni na znani rek »Kar se mora, ni težko.«

⁷ Univerzalno patološka in arbitrarna je nadjazovska instanca. Odzivi na zahteve nadjaza nas ne odrešijo krivde, prej nasprotno, povečujejo jo. Z nadjazom sicer upravlja načelo realnosti, a kot podaljšek načela (sadističnega) ugodja! (Zupančič 1993: 122–132)

⁸ Na začetku avgusta 1942 so v sirotišnico vstopili nemški vojaki, da bi odpeljali več kot 190 sirot in deset zaposlenih v Koncentracijsko taborišče Treblinka. Januszu Korczaku je bilo ponujeno zatočišče, ki ga je večkrat zavrnil, češ da ne more zapustiti svojih otrok. Odrekel se je možnosti preživetja, ostal z njimi vse do žalostnega konca in jih na poti v smrt bodril s svojo domišljijo. Očividec Joshua Perle je takole opisal procesijo otrok s Korczakom na čelu, ko so šli skozi geto do deportacijske točke za taborišče smrti: »Janusz Korczak je hodil z glavo upognjeno naprej, držeč otroka za roko, razoglav, z usnjenim pasom okoli ledij in obut v visoke škornje. Nekaj vzgojiteljicam je sledilo okrog 200 otrok, oblečenih v čista in skrbno negovana oblačila, kakor da gredo pred oltar.« Evakuacijo sirot in Korczaka iz geta je omenil tudi Władysław Szpilman v knjigi *Śmierć miasta* (*Smrt mesta*, 1946; v angl. prevodu *The Pianist*, 1999): »Otrokom je rekel, da gredo na deželo, zato naj bodo veseli. Končno bodo lahko zamenjali grozno dušeče mestno obzidje za travnike cvetja, potočke, v katerih se bodo lahko kopali, in gozdove, ki so polni jagodičevja in gob. Rekel jim je, naj oblečejo svojo najboljšo obleko, tako da so prišli na dvorišče po dva in dva, lepo oblečeni in dobre volje. Majhno kolono je vodil SS-ovec.« (https://en.wikipedia.org/wiki/Janusz_Korczak, https://en.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Szpilman).

Ko postane koncept junaka uporaben pojem v območju heteronomne morale⁹ (in ni nujno, da je junak mrtev), govorimo o ustvarjanju kulta osebnosti oz. mita junaka. Mit o junaku in njegovih junaških dejanjih je le ena, toda morda najpomembnejša, integrativna sestavina (taki sta npr. tudi jezik, rituali ipd.), ki konsolidira množico. Sigmund Freud ni dvomil, da je bil prvi mit človeštva psihološki, herojski mit, in da so se pojasnjujoči naravni miti pojavili veliko pozneje (Freud 2007a: 313).

HEROJSKI MIT

Pojma junak in heroj se v SSKJ prekrivata le enem delu, in sicer je junak ali heroj, »kdor je storil izredno pogumno, junaško dejanje; neznani ljudje so v boju postali junaki« (SSKJ) oz. heroji. SSKJ navaja še štiri pomene junaka, ki za ta prispevek niso zelo pomembni, in zgolj še en pomen heroja, in sicer iz grške mitologije, kjer sta heroj in junak sopomenki (SP). Heroj je »bitje, ki ima človeške in božanske lastnosti, polbog« (SSKJ). Beseda izvira iz starogrške besede *hērōs*, ki pomeni prav to: polboga, zaščitnika. Beseda junak pa ima povsem drugačen izvir – iz praslovanske besede *junakъ*, ki pomeni mladeniča, torej bitje, ki je mlado, polno življenjske moči (SES). Prav zaradi polbožje substancialnosti heroja v tem razdelku uporabljam pojem heroj in ne junak.

Mit je stvaritev kolektivne imaginacije in predstavlja »razsežnost človekovega dojetja sveta« (Kropej 2004: 326). Herojski miti se v časovni in prostorski perspektivi v podrobnostih razlikujejo, vendar je struktura življenjske zgodbe heroja univerzalna: ima čudežen, a skromen izvir, zgodaj dokaže svojo nadnaravno moč, odide od doma (ločitev), hitro postane ugleden član družbe, zmaga v boju s silami zla (inicijacija), zaradi nagnjenosti k pretiranemu ponosu (*hibris*), čezmernosti, nazadnje propade bodisi zaradi izdaje bodisi zaradi junaškega žrtvovanja, ki se konča s smrtjo, ali pa se, močnejši za izkušnjo, vrne domov (vrnitev) (Jung 2003; prim. Raglan 1975; Campbell 2007a). V herojski zgodbi pogosto nastopa tudi mogočni zaščitnik potencialnega heroja (npr. Pozejdon je ščitil Tezeja¹⁰), ki uravnesi šibkost njegovega ranega otroštva. Šele s tem mogočnim skrbnikom lahko heroj opravi svoje prve nadčloveške naloge (Jung 2003). Mitska življenjska zgodba heroja spominja na življenjsko zgodbo ali fantazijo narcistično strukturirane osebnosti.¹¹ Joseph

⁹ Koncept heteronomne morale, torej »odvisniške« morale, podrejene vsakokratnim pričakovanjem in normativom družbe, je Kant (1993) uporabil za razločevanje morale od etike, torej svobodne odločitve avtonomnega uma.

¹⁰ Tezej je bil pravi narodni heroj Aten. V 5. stoletju pr. n. št. so si Atenčani o njem pripovedovali številne pripovedi, ki so opevale njegovo junaško mladost, pogum in moč ter njegova herojska dejanja (Cavendish in Ling 1982: 130–132). To dejstvo je primerljivo s sodobnimi medijskimi konstrukcijami narodnih herojev.

¹¹ Narcistično strukturirano osebo je nujno treba ločiti od primarnega narcizma otroka; o tem več v zadnjem razdelku.

Campbell bi celo dodal, da se »podobje shizofrene fantazije popolnoma ujema s podobjem potovanja mitološkega junaka« (Campbell 2007b: 226). V procesu ustvarjanja mita je na delu »projekcija kot univerzalni, normalni in patološki ter celo nevrološki [obrambni, op. V. H.] mehanizem« (Laplanche 2008: 160).

Carl Gustav Jung je bil prepričan, da je poglobljena funkcija herojskega mita razvoj posameznikove egozavesti. Ugotovil je, da med življenjsko zgodbo herojskega lika (herojskimi cikli) in razvojnimi stopnjami človekove osebnosti ni bistvenih razlik. Svojo tezo je podprl z razvojem podobe heroja pri severnoameriškem indijanskem staroselskem plemenu Vinebago. Prvo stopnjo predstavlja okruten in brezčuten »vražiček«, ki je popolnoma povezan s telesnimi potrebami, in ta stopnja se ujema z najzgodnejšim obdobjem človekovega življenja. Na začetku se pojavlja v živalski podobi, ob koncu pa začne privzemati podobo človeka. »Zajec«, ki je najprej živalski lik, človeka vendarle, a postopoma vpelje v kulturo. Ker je Vinebago podaril obred zdravljenja, je njihov odrešenik in kulturni heroj. Je utemeljitelj človeške kulture, socializirano bitje, ki uspeva nadzirati gonske vzgibe. Tretji v nizu herojskih likov je »rdeči rog«, ki predstavlja svet človeka, a ta svet je arhaičen. »Rdeči rog« se izkaže v vrsti preskušanj, ki zahtevajo nadčloveško moč, a ga ščitijo nadnaravne sile. Toda ob koncu njegove zgodbe zaščitniški bog odide in »rdeči rog« ostane sam. »Od zdaj naprej človekovo srečo in zadovoljstvo ogroža tisto, kar prihaja iz njega samega,« pojasni Jung (2003: 115). Zadnja podoba v razvoju heroja sta »dvojčka«. Eden je plašnejši, drugi živahnejši, prvega odlikuje sposobnost refleksije, drugi je človek dejanj. »Dvojčka« sta dolgo nepremagljiva, posamič ali združena v en lik, a sčasoma oslabita zaradi zlorabe lastne moči. Raje privolita v mirno življenje, v katerem je med obema poloma človekove duševnosti ravnovesje. Stopnja »dvojčka« po Jungovih spoznanjih razpira temeljno vprašanje herojstva: »Koliko časa smo lahko uspešni, ne da bi postali žrtve lastnega ponosa oziroma, mitološko rečeno, zavisti bogov?« (Prav tam). Tema žrtvovanja, ki je tako pogosta pri herojskih likih, je »zdravilo za hibris, ponos, ki je prekoračil vse meje« (Prav tam). Jung je bil prepričan, da je zgodovina človeštva polna žrtvovanj, s katerimi so ljudje »krotili svoja sebična in uničevalna nagnjenja« (Prav tam).

Vsak torej črpa življenjsko trdnost in moč iz herojskega lika, ko je sam še nima dovolj. Šele ko se zavemo svojih prednosti in slabosti, smo se pripravljani odpovedati mitu heroja. »Herojeva simbolna smrt postane tako rekoč dosežek zrelosti,« pravi Jung (2003: 114; prim. Buse 2013). Jungovo razumevanje herojskega mita se ujema s psihičnim razvojem človeka in njegove egozavesti. Tudi jungovski primerjalni mitolog Joseph Campbell (2007a) razlaga mitske tipe kot prirojeno brezosebno modrost posameznika o primerni poti osebnega dozorevanja. Ta razvoj poteka od povsem gonskega, na telesne potrebe usmerjenega otročka do vpeljave posameznika v kulturo, ko se odpove primarnemu narcizmu in neposrednim gonskim zadovoljitvam oziroma, če freudovsko strnemo, od načela ugodja k načelu realnosti.¹²

¹² S postopno zamenjavo načela ugodja (takojšnja gonska zadovoljitev) z načelom realnosti (zunanje omejitve pri zadovoljitvi) v psihoseksualnem razvoju posameznika se prvemu nismo odpovedali, le zaščitili smo ga. »Trenutno ugodje, ki je glede posledic negotovo, je opuščeno, toda zgolj zato, da bi si po novi poti pridobili poznejše, zagotovljeno ugodje« (Freud 1987a: 16).

Mit o heroju je najpogostejši in najbolj razširjen svetovni mit. Srečamo ga v vsakdanjem življenju v sanjah posameznika in ob konstruiranju kolektivne identitete. Pri ustvarjanju herojskega mita (oz. kulta osebnosti) sodelujejo narcistična osebnost s samouprizarjanjem, mediji,¹³ ki obveščajo množico o pomembnosti vodje, ekonomske strukture, ki obvladujejo medije in pričakovanja množice, ter raznovrstni »strokovnjaki«, ki odločajo o tem, koga se bomo spominjali in zakaj ter kdo bo pozabljen. V mitu postane vodja nosilec ideje, s katero oblastne, tj. politično-ekonomske strukture uravnavajo in utrjujejo produkcijska razmerja v družbi.¹⁴ Lahko rečemo tudi, da so za skupnost heroji »metonimična metafora« (Fikfak 2014b). Ali preprosto znak, s katerim se določena skupnost poisti. To je dobro pokazal Tomislav Pletenac (2014) na primeru hrvaškega generala Gotovine ali npr. francoski zgodovinar Luc Capdevila (2001), ki je v mitu bojevnika odkril znak za večno neženskost. Kanonizirani heroji imajo podobno vlogo kot institucionalizirani prostori spominjanja: so manifestacija preteklosti (brez preteklosti se skupina ne more vpisati v zgodovino), znak, ki služi utrjevanju realne politične moči. Zato se v prelomnih trenutkih družbe rojevajo novi heroji in umirajo stari. Oblastne strukture kohezivno funkcijo, ki jo opravlja mit heroja, nujno potrebujejo za skupno delovanje, skupne prakse, skupne ukrepe, ki perpetuirajo (identitetno) ideologijo.¹⁵

Katere vrste pa je ponavadi razmerje med skupino ali množico in vodjem, navadno s herojsko mitologijo in v vlogi očeta, ki to skupino ali množico poenoti?

RAZMERJE MED VODJEM IN MNOŽICO

Sigmund Freud je bil v svojih raziskovanjih manj mističen in poetičen od Junga ali Campbella in bolj analitičen. Razkril je, kako to, da skupina potrebuje vodjo in hkrati heroja in tudi, kako se razvije kolektivna identiteta, ki jo zase terja vodja, ki pa sam stoji zunaj množice.

Freud je na začetku študije »Množična psihologija in analiza jaza« (Freud 2007a) takole utemeljil svoje ukvarjanje s psihologijo množice: »V duševnem življenju posameznika pride drugi redno v poštev kot zgled, kot objekt, kot pomočnik ali nasprotnik, in individualna psihologija je zato že skraja hkrati tudi socialna psihologija« (Nav. delo: 253). In nasprotno: t. i. socialni gon (*herd instinct, group mind*), ki so ga v socialno psihologijo uvedli pionirji vede (npr. Le Bon 1982, McDougall 1927), se izvorno dotika ožjega, družinskega kroga posameznika. Freud je ugotovil, da posameznik v skupini deluje drugače, kot če bi bil sam: prepusti se nezavednim (uničujočim) vzgibom, zato odgovornost, ki jo sicer zanj terja nadjaz, izgine. V množici je posameznik pogumen in močan, kajti množica ne pozna dvomov

¹³ S pojmom mediji mislimo na vse vrste medijev, tudi npr. na (antične) ljudske pripovedovalce.

¹⁴ Funkcionalistična teorija družbe utemeljuje obstoj skupine/družbe/množice na ta način, da skupina optimizira reproduktivni uspeh proti grožnji smrti. V tej perspektivi vodja izpolnjuje izvršno organizacijsko funkcijo, ki vključuje upravljanje, ohranjanje in predstavljanje integritete in vitalnosti skupine (Buse 2013: 3).

¹⁵ Preprosteje rečeno: »Mit [tudi heroja, op. V. H.] je ideologija v pripovedni obliki« (Kropej 2004: 326).

in negotovosti glede resničnega in lažnega. Je izredno dovzetna za vplive in slepo zaupa avtoriteti. »Od svojih junakov zahteva, da so močni, celo nasilni. Hoče biti obvladovana in zatirana in hoče se bati svojega gospodarja,« pravi Freud (2007a: 261). Zaradi predanosti idealu je zmožna velikega odpovedovanja in žrtvovanja. Ta ideal pooseblja vodja, ki ga mora »fascinirati močno verovanje (v neko idejo), da lahko vzbudi verovanje v množici, imeti mora močno, imponirajočo voljo, ki jo zanj predpostavlja brezvoljna množica« (Nav. delo: 263).

Posameznik v množici torej zdrsne na eno zgodnejših ravni psihoseksualnega razvoja, pri čemer se njegovo čustvovanje močno poveča, intelektualna sposobnost pa omeji. Vodjo idealizira kot heroja, nadčloveka, polboga (znan pojav v zaljubljenosti, ko seksualni objekt precenjujemo¹⁶), saj zanj predstavlja ideal jaza (nadjaz), ki mu posameznik sicer le redko uspe ugoditi,¹⁷ da bi zadovoljil svoj narcizem. Jaz posameznika »postane vse bolj nezahteven, skromen, objekt vse bolj veličasten, dragocen. Nazadnje je vsa jazova ljubezen do sebe v posesti objekta in je naravna posledica tega samožrtvovanje jaza. Objekt je jaz tako rekoč použil« (Freud 2007a: 292). Objekt stopi na mesto ideala jaza (nadjaza): »vse, kar objekt stori in zahteva, je brezgrajno« (Prav tam). Etika ob tem obmolkne. Razmerje med herojem in skupino, ki ga je ustvarila, je hipnotičen: neomejena zaljubljenost posameznikov v skupini v vodjo, ob dejstvu, da je seksualna zadovoljitev izključena. Če bi ne bila, hipnoza ne bi bila mogoča – vsak seksualni akt namreč spodbudi malo več deziluzije.

Skupina ljubi vodjo zaradi popolnosti, ki jo ta zanj predstavlja in za katero si je posameznik zaman prizadeval. Ta »popolni« objekt (heroj/vodja) stopi na mesto ideala jaza (posameznika) zaradi hipnotične zaljubljenosti (z inhibirano seksualno zadovoljivijo) in, kot smo že zapisali, razsodna moč posameznika/množice oslabi. Na kakšen način so v množici med seboj povezani nekritični posamezniki? Z mehanizmom identifikacije¹⁸ (napraviti lasten jaz podoben drugemu jazu, ki smo si ga vzeli za vzor) prek pomembne afektivne skupne

¹⁶ O precenjevanju seksualnega objekta gl. mdr. še Freud 1995: 31–32 ali Freud 1987b: 50–51. Seksualno precenjevanje izhaja iz otroškega (primarnega) narcizma, ki ga prenesemo na seksualni objekt.

¹⁷ O »nenasitnosti« nadjazovske instance je pisal Freud na več mestih. V knjigi *Nelagodje v kulturi* (2001) najprej razloži, da obstajata dva izvora občutka krivde. Prvi izvira iz tesnobe pred avtoriteto in drugi, oblikovan iz prvega, iz tesnobe pred nadjazom. Avtoriteta nas prisiljuje, da se odrekamo gonskim zadovoljitvam, in to običajno vedno znova storimo, da ne bi izgubili njene ljubezni. Če smo upoštevali zahteve avtoritete, potem ni nikakršnega občutka krivde. Drugače pa je v primeru tesnobe pred nadjazom, ki nam nalaga odpoved gonskim zadovoljitvam in nas za navrh priganja še h kaznovanju. Zakaj? Ker želja obstaja še naprej, kljub odpovedovanju, in pred nadjazom je ni mogoče prikriti. Zato se pojavi občutek krivde. Krutost oziroma »nenasitnost« nadjazovske instance je Freud opisal z naslednjimi besedami: »Odpovedovanje nagonom namreč sedaj nima več popolnoma oprostilnega učinka, krepostna vzdržnost ni več nagrajena z zanesljivostjo ljubezni, grozečo zunanjo nesrečo – izgubo ljubezni in kazni s strani zunanje avtoritete – smo zamenjali za nenehno notranjo nesrečo, za napetost zavesti o krivdi.« (Freud 2001: 77–78). Napetost zavesti o krivdi nas dela nesrečne v kulturi ali pa se v njej počutimo vsaj nelagodno. Glej tudi op. 7.

¹⁸ Identifikacija je najprvotnejša oblika čustvene vezanosti na objekt in je del rešitve ojdipovske zagate. Nastane po regresivni poti: z introjkcijo objekta v jaz in je nadomestek za libidinalno vezanost na objekt. Lahko nastane pri vsaki na novo odkriti skupni točki z osebo, ki ni objekt seksualnih gonov (Freud 2007a: 286).

točke. Ta skupna točka ni nič drugega kot navezanost na vodjo. Bistva množice ni mogoče doumeti, če zanemarimo vodjo, ki stoji zunaj nje. Zanj veljajo povsem drugačni atributi kot za množico, ki ga jemlje za svoj (očetovski) ideal, tj. heroja. Intelktualna dejanja vodje so močna in neodvisna, je samozavesten, njegova ljubezenska izbira je narcistična: ne ljubi nikogar razen sebe, druge le toliko, kolikor služijo njegovim potrebam. Toda posamezniki v množici potrebujejo iluzijo, da »jih vodja ljubi vse enako in pravično« (Freud 2007a: 301).¹⁹

Taka homogena množica se vede precej neustrašno, posamezniku ponuja vtis neomejene moči. Strahu pred smrtjo ni, saj ta večinoma izvira iz občutkov krivde, ki nam jih dobavlja nenasitni nadjaz. Toda na mestu nadjaza stoji herojski objekt in množico preplavlja nezavedno, ki ne verjame v lastno smrt, sploh ne pozna ničesar »negativnega, nobenega zanikanja; v njem ni nikakršnih protislovij, zato tudi ne pozna lastne smrti, saj tej lahko pripišemo le negativno vsebino. /.../ Morda je v tem celo skrivnost junaštva« (Freud 2007b: 234). Dodali bi lahko, da je to morda tudi skrivnost herojskega žrtvovanja številnih in raznovrstnih skupin in množic za svoj ideal, svojega vodjo.

Če povzamemo: posameznik lahko postavi na mesto ideala jaza vodjo (npr. s herojskim mitom), ki lahko poenoti heterogeno in protislovno množico, v kateri se člani vzajemno poistijo v ljubezni do vodje. Množica zaljubljenec v vodjo je brezglava, ne-umna. Skupinski psihoanalitik William Buse (2013) pa je opisal druge vrste brezglavost skupine: skupine brez vodje. Ob opisu in analizi akefalnega stadija izkustvene skupine je opozoril, da je emancipatorni potencial skupine (družbe in množice) prav v žrtvovanju vodje. Temu dejanju sledi kolektivna globoka izkušnja izgube (praznine, zloma ipd.) (Buse 2013). Sklenemo lahko, da se možnost za konstituiranje demokratične skupnosti odpira šele na pogorišču žalovanja.²⁰

NARCISTIČNO STRUKTURIRANA OSEBNOST VODJE

Strinjamo se, da mora imeti človek na vodstvenem položaju vizijo, torej svojo ideologijo, vodilo, na temelju katerega deluje, močno voljo za udejanjanje svojih idej in svojevrstno privlačnost, z eno besedo, karizmo. Raziskovaci koncepta so jo opisali različno: Rudolph Sohm kot »posedovanje duha pri versko navdahnjenem posamezniku«, Max Weber kot obdarjenost človeka z »nadnaravnimi, nadčloveškimi /.../ močmi ali kakovostmi«, Pierre Bourdieu in Émile Durkheim kot »potrebo po moči, ki je onkraj Nadčloveka /.../ in se nahaja v skupnosti«, Charles Lindholm kot povezavo med ljudmi, »ki transcendirata in preobražata sebstva privržencev - precej mogoče pa je, da se podobno zgodi tudi s sebstvom vodje« (Podjed 2010: 108). Sklenemo lahko, da s psihoanalitičnega vidika vsi ti opisi izražajo: 1. željo človeka po spajanju, kjer se zabrišejo meje (med menoj in drugim/

¹⁹ Tako iluzijo sicer gojijo sorojenci, ki so medsebojno rivalstvo utišali z identifikacijo.

²⁰ Razmišljanje Williama Busea nas spominja na Jungovo »simbolno smrt heroja«, ki šele omogoča zrelost človeka (egozavesti) (Jung 2003).

svetom), in 2. željo človeka po transcendiranju (smrti). Freud je v knjigi *Nelagodje v kulturi* (2001) povsem na začetku analiziral t. i. »oceanski občutek«, ki je »občutek nerazvezljive povezanosti, sopripadnosti mene in celote zunanjega sveta« (Freud 2001: 12). Poznamo ga kot začasen občutek na vrhuncu zaljubljenosti, pri psihotičnih obolenjih in kot občutje dojenčka preden se iz amorfne gmote občutkov izloči jaz. Prvotno človekovo doživetje sožitja je v maternici, naslednje je otrokovo simbiotično življenje zunaj nje s prvo negujočo osebo. Otroka preplavljajo megalomanske fantazije primarnega narcizma, ki se mu mora pozneje, zaradi socializacije, postopoma odreči. Obstaja pa še globlja narcistična rana, in to je človekova smrtnost. Želja po nesmrtnosti in želja po blaženem stanju »nerazvezljive povezanosti« sta povsem človeški, legitimni. Za narcistično strukturirano osebnost, kot bomo spoznali pozneje, je značilna zelo šibka ali ničelna (prva) navezanost na negujočo osebo in zanikanje staranja, torej smrti. Ali je mogoče, da nas narcistično strukturirana osebnost prepriča o možnosti izpolnitve obeh želja?

Naše stališče ni, da so vsi vodje nujno narcistične osebnosti. Drži pa, da ima mnogo vodij narcistično motnjo ter da je njihov narcizem tista točka, ki zapelje posameznike v skupini in deluje kohezivno, kot je opisano v prejšnjem razdelku. Kako je to mogoče? Kako je mogoče, da se posamezniki v skupini poistijo v (transforni) ljubezni do patološke osebnosti? Na vprašanje bomo odgovorili najprej z opisom duševnih značilnosti narcistične osebe in nato analizirali, zakaj nas, malo manj ali malo bolj inhibirane posameznike družbe, narcizem drugega lahko zapelje.

V *Diagnostičnem in statističnem priručniku duševnih motenj (DSM)*, ki ga, vse obsežnejšega, izdaja Ameriško združenje psihiatrov, tvori narcistična osebnostna motnja (*NPD*), skupaj z antisocialno, mejno (*borderline*) in teatralično motnjo, t. i. B skupino osebnostnih motenj. Za narcistično osebnostno motnjo so značilni pretirani občutki lastne pomembnosti, čezmerna potreba po občudovanju in pomanjkanje razumevanja čustev drugih oz. pomanjkanje empatije. Narcistične osebnosti delujejo neodvisno, inovativno, hlepijo po moči, slavi, uspehu in lepoti. Zaradi trajnega občutka veličastja (grandiozni jaz) so prepričane, da vedo vse, zato jih ne mučijo dvomi ali pomisleki. Zaradi prevlade vizije so slepi za tveganja, težave ali odtenke. Pogosto brez slabe vesti izkoriščajo ljudi, ki jih obkrožajo, saj ne razumejo medsebojnih razmerij. Vsako različnost mnenja ali nesoglasje jemljejo osebno. Zaradi strahu, da bi izgubile avdienco (zrcalo), so lahko na različne načine arogantne in agresivne. Večina narcisov je tiranov, saj so podvrženi strašni jezi, ki izvira iz zavisti in jih trpinči. Močno zavidajo drugim in prepričani so, da drugi enako zavidajo njim. Ošabnost, predrznost in občutek večvrednosti so namreč nasprotna stran odvisnosti in občutku manjvrednosti. Veličastni jaz narcistične osebnosti je izjemno krhek. Narcistični posamezniki zato za svojo zaščito uporabljajo različne strategije v škodo drugih: razvrednotenje, prezir, žalitev ipd. Na dejansko ali samo identificirano kritiko drugih se odzovejo z jezo in sovražnostjo ter (nezaznavnimi) maščevalnimi fantazijami.

Kratek opis narcistično strukturirane osebnosti nas spominja na običajno duševno življenje otroka, na infantilno megalomanijo. Toda patološkega narcizma (odraslega) ne

gre zamenjevati s primarnim narcizmom (otroka). Je pa med njima bistvena povezava. Travmatični dogodek ali pa stalno travmatiziranje v otroški dobi (primarnega narcizma) je pomemben dejavnik pri razvoju patološkega (sekundarnega) narcizma. Ta se pogosto razvije iz motene navezanosti na primarne objekte (otrokove skrbnike, ponavadi starše). Otrok se v takem odnosu počuti nepomembnega, nezaželenega, nevrednega in nepovezanega z drugimi. Sposobnost zapeljevanja, ki jo ima odrasla narcistična osebnost, je torej strategija zaščite krhkega jaza pred njegovim razpadom (prim. Atlas 1990).

Kje pa je tista točka, kjer se vsak odzove na zapeljevanje narcisa? Če opazujemo otroke v prvih letih življenja, nas lahko očara in prevzame že njihova samozadostnost in nedostopnost, ki izvira iz njihovega primarnega narcizma. »Videti je, kot da bi jim zavidali ohranitev psihičnega stanja blaženosti, neomajne pozicije libida, ki smo jo mi že opustili« (Freud 1987b: 51). To lahko dobro razberemo iz opazovanja čustvenega odnosa ljubečih staršev do njihovih otrok. Bistvena značilnost tega čustva je precenjevanje, ki ima narcistični pečat: »starševska ljubezen ni nič drugega kot ponovno rojeni starševski narcizem, ki pretvorjen v objektno ljubezen nezmotljivo razodeva svoje nekdanje bistvo,« z drugimi besedami: »neumrljivost Jaza /.../ je prišla na varno, ko se je zatekla k otroku« (Nav. delo: 53).

Večina posameznikov v družbi si deli podobno psihoseksualno usodo: zaradi socializacije oziroma kastracijskega kompleksa (kastriacijska tesnoba pri fantkih in zavist penis pri deklicah) značilnosti »njegovega veličanstva otroka« oziroma poveljevalne blodnje infantilnega narcizma zamrejo. Ali človek ves libido investira v objekte? Ne. Človek se težko odpove ponovitvi zadovoljstva, ki ga je enkrat že užil. Kaj se je torej zgodilo z libidom jaza? Poveljevalne predstave otroka so bile, zaradi samospoštovanja jaza, potlačene, a dostopne so nam v obliki idealnega jaza, ideala, ki ga pred seboj projicira jaz. »Temu idealnemu Jazu [*Idealich*] zdaj velja tisto samoljublje, ki ga je bil v otroštvu deležen dejanski Jaz« (Freud 1987b: 55). Primarni narcizem je torej premeščen na idealni jaz.²¹

Tisto, zaradi česar nas narcis zapelje, je prav njegova narcistična struktura, narcizem, ki smo se mu že davno odrekli in ga hranimo samo še v obliki, paradokсно, nenasitnega idealnega jaza. Narcis nam predstavlja tisto, kar smo nekoč že bili ali kar bi želeli biti. Narcistični voditelji imajo močno vizijo, čezmeren pogum in hlepijo po občudovanju drugih ljudi, do katerih občutij, želja in potreb so sicer ravnodušni. Taka osebna struktura ni pasivna, vase zaprta, temveč mora biti vidna, saj se hrani s pogledi drugih. Dovzetna za samopromocijo lahko postane v pravem trenutku kandidatka za heroja.²² Toda nekdo mora pretendentu za heroja pripeti znak. Ustvarijo ga mediji pod taktirko oblasti in množica s svojimi pričakovanji, za katera se navadno za nazaj pokaže, da jih je oblast izigrala.

²¹ Freud pri uporabi pojmov »ideal jaza« in »idealni jaz« ni bil dosleden. Za razlago iste snovi je v »Množični psihologiji in analizi jaza« uporabljal prvega, pri »Vpeljavi narcizma« drugega. Bogdan Lešnik je shematično pojasnil siceršnjo razliko: »idealni jaz zastopa jaz, kakršen bi želel biti, ideal jaza pa jaz, kakršen bi moral biti« (Lešnik 2009: 68) in poudaril, da pa je Jacques Lacan strogo razlikoval med instancama.

²² Pravi trenutek je navadno prelomni trenutek, trenutek, ko je družba v krču, v prehodu iz starega v nov družbeni red. Več o tem Zupančič 1991: 77–83.

SKLEP

Lahko bi dejali, da je ustvarjanje heroja nekaj povsem in hkrati nikakor naključnega. Zakaj? Vsak posameznik lahko načeloma postane heroj in v tem je nekaj povsem naključnega. Toda s pogledom v preteklost lahko opazimo, da so imeli, seveda ne vsi, kandidati za heroje mnoge značilnosti narcistično motene osebnosti. Opozorili smo že, da mitska življenjska zgodba heroja spominja na življenjsko zgodbo narcistično strukturirane osebnosti: od otroške travme (»ločitve«), življenjskih preskušenj, žrtvovanja za Stvar (»inicijacije«), do simbolne smrti oz. novega rojstva (»vrnitve«). Shematsko si poglejmo zgolj nekaj primerov (manj znanega) travmatičnega otroštva nekaterih vodij in slavnih osebnosti, ki so jih obravnavali kolegi in kolegice (gl. Jezernik 2013 in *Traditiones* 43(1), 2014). Kralj Aleksander Karadžordžević je imel samo dve leti, ko mu je, zaradi porodnih zapletov, umrla mama. Rodil se mu je brat, ki je živel le 23 dni. General Ante Gotovina je imel skoraj štiri leta, ko mu je umrla mama, ko je skušala rešiti otroke pred eksplozijo z gradbišča. Nadškofu Antonu Vovku sta v otroštvu umrla oba starša. Ljubljanski župan Ivan Hribar je imel kot otrok napade božjasti; družina se je velikokrat selila. Kot predšolski otrok je bil Ivan Kramberger, sicer kandidat za predsednika države, v službi za pastirja: spal je v jasliah, velikokrat stradal in bil slabo oblečen. János Kádár, ki je vrsto let vodil Madžarsko po zadušeni revoluciji leta 1956, je otroštvo preživel v rejniški družini. Oče Jörga Haiderja, vodje Svobodnjaške stranke, je bil goreč član NSDAP. Katoliški pesnik, mučenec in blaženec Lojze Grozde je bil nezakonski sin in zato pri štirih letih puščen pri dedu in teti z občutki odvečnosti. Mustafi Kemalu Atatürku, sicer utemeljitelju in prvemu predsedniku sodobne Turčije, je oče umrl pri sedmih letih. Avstrijski feldmaršal in kratek čas tudi župan Ljubljane Joseph Radetzky je že kot otrok ostal brez staršev. Starša Slobodana Miloševića sta naredila samomor, ko je bil ta v dvajsetih letih itn. Sklenemo lahko, da v ustoličenju heroja ni velikih naključij.

Opisali smo že, kako narcizem »določene osebe izžareva veliko privlačnost za tiste, ki so se odpovedali polnemu obsegu lastnega narcizma in si prizadevajo za objektivno ljubezen« (Freud 1987b: 51). Kadar velja objektivna ljubezen narcističnemu vodji, ko tovrstni objekt stopi na mesto ideala jaza, postane razmerje hipnotično. Posamezniki z medsebojno identifikacijo v ljubezni do vodje in s svojo heteronomijo povežejo množico v homogeno enost.²³ V množici brez vodje pa se zrcalijo vsa siceršnja protislovja družbe oz. družbeni antagonizmi.²⁴

²³ Tovrstni hipnotični trans se je med drugim zgodil v nedavni zgodovini Srbije, ko je vodja in oče naroda Slobodan Milošević očaral množico z besedami: »Nihče vas ne sme tepsti! Obljubim vam, da bom poskrbel za to: nihče vas ne bo nikoli več tepel!«. Alenka Puhar (1994) je to ovrednotila kot odličen primer »ljudskega heroja, ki popelje svoj narod skozi porodni kanal«. Dodamo lahko, da je sočasno tudi množica očarala svojega vodjo.

²⁴ Tudi protestna množica brez vodje je polna antagonizmov, prav kakor sicer družba (Troha 1013).

LITERATURA

- Atlas, Jerrold. 1990. Understanding the Correlation Between Childhood Punishment and Adult Hypnotizability as It Impacts on the Command Power of Modern »Charismatic« Political Science. *The Journal of Psychohistory* 17 (3): 309–318.
- Buse, William. 2013. The Acéphalic Stage. *Group Analysis* 46 (4): 426–438. DOI: 10.1177/0533316413509325
- Campbell, Joseph. 2007a. *Junak tisočerih obrazov*. Nova Gorica: Eno.
- Campbell, Joseph. 2007b. Shizofrenija - potovanje navznoter. V: Joseph Campbell, *Miti, po katerih živimo*. Nova Gorica: Eno, 223–256.
- Cankar, Ivan. 2012 [1920]. *Moje življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Capdevila, Luc. 2001. Mit o ratniku i društvena konstrukcija »večito muškog« u posleratnom periodu. V: Žarko Martinović in M. Martinović (ur.), *Psihoanaliza i rat*. Beograd: Čigoja štampa, 135–144.
- Cavendish, Richard in Trevor Oswald Ling, *Mitologija: Ilustrirana enciklopedija*. Zagreb: Mladost, 130–132.
- McDougall, William. 1927. *The Group Mind*. Cambridge: University Press. <https://archive.org/details/groupmind032676mbp>
- Fikfak, Jurij (ur.). 2014a. *Leaders and Heroes of the Nation. Traditiones* 43 (1).
- Fikfak, Jurij. 2014b. *Leaders and Heroes of the Nation. Traditiones* 43 (1): 7–11. DOI: 10.3986/Traditio2014430101
- Freud, Sigmund. 1987a [1911]. Formulacije o dveh načelih psihičnega funkcioniranja. V: Sigmund Freud, *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Studia humanitatis), 7–18.
- Freud, Sigmund. 1987b [1914]. Vpeljava narcizma. V: Sigmund Freud, *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Studia humanitatis), 31–63.
- Freud, Sigmund. 1995 [1905]. *Tri razprave o teoriji seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Studia humanitatis; 8).
- Freud, Sigmund. 2001 [1930]. *Nelagodje v kulturi*. Ljubljana: Gyrus.
- Freud, Sigmund. 2007a [1921]. Množična psihologija in analiza jaza. V: Sigmund Freud, *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 249–319.
- Freud, Sigmund. 2007b [1915]. Aktualna razmišljanja o vojni in smrti. V: Sigmund Freud, *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 211–239.
- Hobsbawm, Eric. 2015 [1969]. *Razbojniki*. Ljubljana: Založba /*cf. (Rdeča zbirka).
- Jezernik, Božidar (ur.). 2013. *Heroji in slavne osebnosti na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica; 38).
- Jung, Carl Gustav. 2003 [1964]. Heroji in njihovi ustvarjalci. V: Carl Gustav Jung (idr.), *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 112–130.
- Kant, Immanuel. 1993 [1788]. *Kritika praktičnega uma*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Kropej, Monika. 2004. Mit. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 326–327.
- Lacan, Jacques. 1980. Subjekt in drugi: odtujitev. V: Jacques Lacan, *Seminar. Knj. 11: Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 269–286.
- Laplanche, Jean. 2008. Zapeljevanje, preganjanje, razodetje. V: Jean Laplanche, *Seksualnost in enigma*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Zbirka Analecta), 125–161.

- Le Bon, Gustave. 1982 [1896]. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. Marietta, Georgia: Larlin.
- Lešnik, Bogdan. 2009. *Temelji psihoanalize: Opombe h konceptom*. Ljubljana: Založba /*cf. (Oranžna zbirka).
- Lunaček, Izar. 2008. K filozofiji ciklizma: heroji in pošasti. *Phainomena* 17 (64/65): 237–251.
- Lunaček, Izar. 2011. *Ciklična vera popularne kulture*. Maribor: Aristej.
- Narcissistic Personality Disorder. https://en.wikipedia.org/wiki/Narcissistic_personality_disorder
- Pletenac, Tomislav. 2014. From Conviction to Heroism: The Case of a Croatian War General. *Traditiones* 43 (1): 111–123. DOI: 10.3986/Traditio2014430108
- Podjed, Dan. 2010. Organizacijski kristal: Karizmatični vodja kot pobudnik prostovoljstva v organizaciji. *Traditiones* 39 (2): 107–123. DOI: 10.3986/Traditio2010390207
- Puhar, Alenka. 1994. Childhood Nightmares and Dreams of Revenge. *The Journal of Psychohistory* 22 (2). <http://www.geocities.ws/kidhistory/yugoslal.htm#u>
- Raglan, FitzRoy Richard Somerset, 4th Baron. 1975. *The Hero: A Study in Tradition, Myth, and Drama*. Westport: Greenwood Press.
- SES. *Slovenski etimološki slovar*. <http://www.fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>
- SP. *Slovenski pravopis*. <http://www.fran.si/134/slovenski-pravopis>
- SSKJ. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>
- Štefančič, Marcel, jr. 2016. Čudež na reki Hudson, *Mladina* 36, 9. 9.: 52–53.
- Troha, Tadej. 2013. Množica. *Problemi* 1–2: 5–29.
- Zupančič, Alenka. 1991. Uživati politično. *Problemi* 29 (1): 77–83.
- Zupančič, Alenka. 1993. *Etika realnega: Kant, Lacan*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Problemi 6; Razprave 3; Zbirka Analecta).
- Zupančič, Alenka. 2007. Svoboda in vzrok. *Problemi* 8–7: 147–169.
- Žižek, Slavoj. 2007. Trije fragmenti o etiki onstran interpelacije. V: Mladen Dolar (ur.), *Althusser*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Analecta), 183–198.

A HERO AND A LEADER

The thesis' initial standpoint is that the hero is an individual that is willing to sacrifice his own life to save another, regardless of the consequences. In the paper a heroic act is called an ethical act because it is carried out exclusively out of (ethical) duty. It differs from a moral act, which is executed in accordance with the law as a legal act or in accordance with duty imposed by individual guilt. Ethics do not take into consideration the good or the evil of a variety of moral ideologies. An individual that has committed a heroic act does not necessarily become a hero, a great man, or even a leader; more often than not the act results in personal injury. Rather, the path is reversed: collective retrospection portrays the leader as a great, fearless man. This point marks the creation of a cult of personality or the myth of the hero, in which projection takes on the part of a universal defense mechanism. Developing the heroic myth of the leader involves

participation of the narcissistic personality with its self-representation; the media that inform the crowd about the leader's importance; economic structures that dominate the media and the crowd's expectations; and various "experts" that decide who will be remembered and why, and who will be forgotten. The hero becomes the bearer of the Idea by which authoritative—that is, political and economic—structures regulate and consolidate production relations in society. Authoritative structures greatly need the cohesive function of the myth of the hero in order to persuade society about the common activities, common practices, and joint actions that perpetuate the ideology (of identity).

Freud noted that an individual in a crowd behaves differently than when they are alone: they slip into one of the earlier levels of psychosexual development; their emotional response increases greatly whereas their intellectual abilities become limited; they let themselves be swayed by their unconscious (destructive) impulses; and so the responsibility otherwise required by the superego disappears. As the individual idealizes the leader (overestimation of an object of love) as a hero-demigod, in order to meet their (primary, infantile) narcissism that they were forced to denounce during the socialization process (due to the castration complex), the individual's ego starts to become weaker and the object of love more magnificent, until all of ego's self-love is in the possession of the object. The object replaces the ideal ego (superego), in which the individual's primary narcissism had been placed after the denouncement. When the object of love is a narcissistic leader, the relationship becomes hypnotic: the unlimited love of individuals in the group for the leader. Individuals with mutual identification in love with their leader and with their heteronomy to the leader tie up a multitude in a homogenous unity. Narcissistically structured personalities radiate so much appeal precisely because they failed, due to trauma or constant traumatization in their childhood, to denounce their childhood narcissism. A narcissist represents what an individual has once already been or what they would like to be. The intellectual acts of the leader are powerful and independent, they are confident, their choices in love are narcissistic: they do not love anyone but themselves; they love others only inasmuch as they serve their needs. A personality structure like this one is not passive and introverted, but has to be visible, because others' regard for them serves as their psychological food. Prone to self-promotion, they may become a candidate for a hero at the right time. The hero is created by the media under the baton of authority and the crowd with their expectations, which are usually in retrospect seen to have been outwitted by the same authority.

The emancipatory potential of the crowd, on the contrary, is in the sacrifice of the leader, followed by the collective experience of loss. Only on the ruins of mourning does the opportunity to constitute a democratic community open up, where people are connected by the same needs and objectives, but within which all social antagonisms are reflected at the same time.

Vanja Huzjan, Inštitut za slovensko narodopisje
Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana, vanja.huzjan@zrc-sazu.si